

ЦИВІЛЬНЕ ТА СІМЕЙНЕ ПРАВО. ПРОБЛЕМИ ГОСПОДАРСЬКОГО ТА КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА. ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

Блажівська О.Є.

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ НОВЕЛИ ПРОЕКТУ ЦИВІЛЬНОГО УЛОЖЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

УДК 347(091):340(094)

Проект цивільного уложення Російської Імперії (надалі – Проект ЦУ) без перебільшення можна назвати квінтесенцією розвитку дореволюційної цивілістики Російської Імперії та її складових. У той же час Проект ЦУ відображає відповідний етап розвитку й українського цивільного права, оскільки завершує тенденцію усунення партикулярного права, що діяло на Українських землях в складі Російської Імперії, та заміну його загальноімперським правом. Для підтвердження сказаного можна привести твердження розробників Проекту ЦУ про те, що місцеві особливості зобов'язального права були враховані та в переробленому вигляді увійшли до його змісту, особливості ж місцевого сімейного та спадкового права теж брались до уваги [1, с. 44]. Усе це лише підтверджує актуальність вивчення Проекту ЦУ як пам'ятки кодифікації цивільного права.

Доктринальна база нашої праці охоплює переважно праці дореволюційних цивілістів та сучасних дослідників, оскільки в радянський час Проекту ЦУ, як самостійному предмету дослідження, приділялось небагато уваги. Серед правників, здобутки яких лягли в основу нашого дослідження, слід назвати: В. І. Синайського, І. М. Тютрюмова, О. М. Гуляєва, В. О. Слищенкова та інших. Однак комплексне дослідження закладеної Проектом ЦУ

новелізації цивільного законодавства у вітчизняній цивілістиці відсутнє. Завданням цієї статті є визначити новели цивільного законодавства за Проектом ЦУ Російської Імперії.

Дослідження новел Проекту ЦУ слід розпочати із з'ясування загального підходу його розробників щодо вдосконалення чинного на той час цивільного законодавства. Так, не викликає сумніву, що Проект ЦУ є по суті значним реформуванням цивільного права, при чому як окремих його інститутів, так і системи цивільного права в цілому. Постає логічне питання про передумови такого правотворення. Насамперед, як і будь-яка кодифікація, розробка Проекту ЦУ була обумовлена недоліками чинного законодавства, що вже не відповідало розвитку соціально-економічних відносин та не задовольняло потреби цивільного обороту. Такі недоліки достатньо чітко усвідомлювались представниками тогочасної цивілістичної науки. До прикладу, В. І. Синайський, обґрунтовуючи необхідність кодифікації цивільного законодавства, вказував на такі недоліки чинного Зводу законів цивільних Російської Імперії, які вказували на його неповноту та застарілість: 1) добросовісність в цивільному праві слабо захищена, а недобросовісності, обходу закону, широко відкриті двері; 2) надлишковий формалізм ускладнює цивільний оборот без суттєвої користі для хорони засад доброї совісті та справедливості; 3) законодавство багато в чому порушує стабільність цивільного обороту; 4) недостатнє правове регулювання правового статусу юридичних осіб, роль яких в цивільному обороті вже тоді була ваговою; 5) слабкий захист інтересів особистості. До цього додаються вади самої законодавчої техніки, яка проявляється в казуїстичності, неоднозначності положень Зводу законів цивільних Російської Імперії, так само як і безсистемності його викладу [2, с. 7–8].

Для вирішення цих та інших проблем творцями Проекту ЦУ було запропоновано низку принципів, які лягли в його основу: 1) закон повинен бути справедливим, захищаючи права усіх, в той же час він повинен особливу увагу звертати на інтереси «слабых, беспомощных, ... всех тех, кто, по своему личному или имущественному положению, нуждается в особенной защите закона»; 2)

закон повинен намагатися досягти матеріальної, а не формальної правди, а тому уникати надмірного формалізму; 3) закон повинен по можливості надавати широкий простір для судового розсуду, оскільки лише за цієї умови може бути в кожному окремому випадку визначений зміст правовідносин на засадах справедливості; 4) закон повинен полегшити звернення заінтересованих осіб до суду в усіх випадках, які вимагають захисту прав або преюдиційного вирішення спору [1, с. 50–51]. Оголошення критеріїв правильності норм показує генеральний напрям кодифікації, що важливо для правозастосування і наступного «виправлення» судами регулювання, що міститься в Проекті ЦУ. Більше того, декларація принципів говорить про претензію укладачів на самостійність і науковий підхід до кодифікації. Цей момент відрізняє Проект ЦУ від інших побудованих на основі рецепції кодексів і одночасно відбиває прогрес цивілістичної школи з початку XIX ст. [2, с. 123]. Слід визнати, що вказані принципи зберегли свою актуальність через століття, як при створення ЦК незалежної України, так і подальшого його вдосконалення.

Дію зазначених принципів можна продемонструвати на прикладі конкретних норм Проекту ЦУ. Так, принцип справедливості знайшов своє втілення в нормах: про дійсність правочинів (ст. 61, 63, 64 – правила про оспорювання правочинів, вчинених під впливом обману, насильства, внаслідок зловживання довірою, владою або з використанням тяжкого збігу обставин; ст. 91 – тлумачення змісту правочину на користь зобов'язаної особи); про виконання зобов'язань (ст. 1609 – вимога добросовісності при виконанні зобов'язань; ст. 1610 – недопущення відмови від виконання зустрічного зобов'язання, якщо контрагент не виконав своє зобов'язання лише в незначній частині); про цивільно-правову відповідальність (ст. 1607 – можливість зменшення надмірної неустойки; ст. 1655 – відшкодування «нравственного вреда») тощо. На основі справедливого судового розсуду повинні були вирішуватись спори про: плату за сервітут (ст. 1018); розмір відшкодування збитків, завданих порушенням авторських прав (ст. 1296, 1314); розмір відшкодування збитків, завданих кредиторів невиконанням обов'язку

боржника (ст. 1657); розмір зворотної вимоги солідарного боржника, який відшкодував завдану спільними діями боржників шкоду кредиторів (ст. 2612); розмір відшкодування завданої шкоди (ст. 2613) тощо. Яскравий прояв принципу полегшення звернення до суду знаходимо в нормах про: можливість виконання зобов'язання шляхом внесення грошей, цінних паперів, дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та різного роду документів на депозит суду (ст. 1646); звернення до суду щодо продажу рухомих речей на публічних торгах (ст. 1649) та інших. Принцип обмеження формалізму в першу чергу стосувався спрощення вимог до форми правочину. Так, ст. 1578 та 1579 закріплювали вимогу про обов'язкову письмову форму лише для правочинів на суму, що перевищує триста рублів, та встановлювали наслідок загальний її недотримання – неможливість на випадок спору підтверджувати укладання правочину показами свідків.

Поряд із цим також слід вказати на ще один фактор, який на наш погляд, також відіграв важливу роль в новелізації цивільного законодавства – врахування розробниками Проекту ЦУ досвіду кодифікації цивільного законодавства в інших країнах, як французького та германського, так і англо-американського права. З одного боку, для цього були об'єктивні причини, оскільки вже тогочасні умови цивільного обороту були, якщо не тотожні в повній мірі, то достатньо близькі один до одного. А щодо окремих частин цивільного законодавства, особливо зобов'язального права, кодифікатори стверджували, що національні відмінності здійснювали на них досить малий вплив [1, с. 48]. З іншого боку, це призвело до підвищення впливу римської правової доктрини на вітчизняну правову систему, і таким чином сприяло створенню Проекту ЦУ [4, с. 15]. Усе це в сукупності спричинило значне реформування цивільного законодавства, як на рівні системи та загальних положень цивільного права, так і щодо окремих його інститутів. Що не могло не внести зміни і в законодавчу техніку викладу норм права, зокрема широкое використання юридичних фікцій, презумпцій. У цьому контексті окремі науковці не безпідставно стверджують, що Проект ЦУ заклав основу використан-

ня юридичних фікцій у вітчизняному правотворенні, оскільки «проект містив стільки фікцій, що в усій історії дореволюційного права не набралось б такої кількості» [5, с. 12]. На підтвердження сказаного можна привести достатню кількість прикладів: презумпція батьківства чоловіка, що перебуває у шлюбі з матір'ю дитини (ст. 390); презумпція добросовісності набуття речових прав (ст. 753); фікція одночасної смерті осіб, які могли б спадкувати один за одним, якщо не буде встановлено, хто з них помер раніше (ст. 1352) тощо.

Важливим нововведенням стала сама структура Проекту ЦУ. Так, Звід законів цивільних Російської Імперії обґрунтовано критикувався через свою безсистемність викладу. Хоча за свідченням тогочасних юристів, з таким недоліком законодавства не викликав на практиці значних труднощів, як це могло показатися на перший погляд [2, с. 8], однак навряд чи відсутність системності сприяла однаковому правозастосуванню. Проект ЦУ натомість мав методологічно обґрунтовану структуру, в основу якої було покладено досягнення дореволюційної цивілістичної доктрини та передовий на той час іноземний досвід. При цьому слід акцентувати увагу на два важливі моменти. По-перше, Проект ЦУ побудований за пандектною системою, складається з п'яти книг: загальні положення; сімейне право; речове право; спадкове право; зобов'язальне право. Хоча в загальному можна помітити відповідність викладу матеріалу послідовності, використаній в Зводі законів цивільних, останній, як відомо, втілював інституційну систему цивільного права [7, с. 19]. По-друге, у системі Проекту ЦУ було усунуто поділ приватного права на цивільне і торгове, чим досягнута єдність приватного права. Розробники проекту пояснювали це тим, що з теоретичної точки зору не можливо правильно та послідовно розмежувати сферу цивільного та торгового права. Торгове право є різновидом цивільного права, від якого не може бути відділено, тому що цивільне складає його основу. А інститути цивільного права одночасно є інститутами торгового права [1, с. 31].

Щодо загальних положень цивільного права, то насамперед слід звернути увагу на новели визначення правового статусу суб'єктів цивільних відносин, до яких Проектом ЦУ відносяться як фізичні, так і юридичні особи. В контексті визначення правосуб'єктності фізичних осіб важливим є намагання авторів проекту закріпити принцип рівності усіх перед законом. Так, ст. 2 та 3 визначають, що кожний користується усіма цивільними правами незалежно від статі, релігійної приналежності, походження і стану, в тому числі оселятися та проживати, набувати майно, займатися торгівлею, ремеслами, промислами там, де побажає. Однак одразу законодавцю надається можливість робити винятки із цих правил. Тобто виходячи з різного роду міркувань політичного, адміністративного чи іншого характеру закон міг обмежувати в правах певні групи населення в залежності від їх статі, стану, віросповідання і т. і. або навпаки надавати таким групам особливі права [Помилка! Джерело посилання не знайдено., с. 25]. Таким чином, послідовного впровадження принципу юридичної рівності не відбулося. Особливо це помітно в сімейному праві, в якому так і не було проведено секуляризації шлюбу. Зокрема, загальні правила про шлюб (глава I розділу I книги II), укладання шлюбу (глава III розділу I книги II), припинення шлюбу (глава XI розділу I книги II), недійсність шлюбу (глава XIII розділу I книги II) на пряму залежали від віросповідання особи.

Важливим також є введення терміну «юридична особа», на відміну від використаного в Зводі законів цивільних Російської імперії «сословия лиц». Більше того, пропонувалось легальне визначення поняття «юридичної особи» як «товарищества, общества и установления, которые, в порядке и пределах, законом усановленных, могут от своего имени приобретать права по имуществу, в том числе право собственности и другие права на недвижимые имущества, принимать на себя обязательства, искать и отвечать на суде» (ст. 13). При цьому усію юридичні особи поділялись на: 1) казна и други государственные и общественные установления, имеющие свое отдельное имущество, и 2) частные товарищества (простое товарищество, полное товарищество, то-

варишество на вере, негласное товарищество на вере, акционерное товарищество, товарищество с переменным составом), общества и установления (больницы, богадельни, училища, музеи, публичные библиотеки) (ст. 13), що дозволяє провести паралелі із поділом юридичних осіб в чинному ЦК України, залежно від порядку їх створення, на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права. Залежно від виду юридичної особи розрізнявся порядок її створення. Відносно приватних установ, які переслідували загальнокорисні цілі, було встановлено строго концесійну систему, при якій затвердження статуту залежало виключно від розсуду компетентного органу влади (ст. 16). Для більшості комерційних юридичних осіб, у тому числі для акціонерних товариств, був прийнятий дозвільний порядок, але з тим значним удосконаленням, що наближає його до явочної системи, що надання статусу юридичної особи залежало виключно від відповідності статуту вимогам закону. Нарешті, на повні товариства і товариства на вірі була поширена явочна система [2, с. 131].

Значне реформування відбулось у речовому праві. Насамперед, було відмінено поділ речей на родові та набуті. Скасування поняття родового майна, поняття, яке ускладнювало свободу майнового обороту, усувало перепони до об'єднання загальних положень про об'єкти цивільного права [8, с. 131] (розділ II книги першої). Однак досягти єдності правового режиму майна, незалежно від приналежності володільця до того чи іншого соціального стану, Проекту ЦУ не вдалося. Так, збереглися інститути заповідного майна, яке могло належати та успадковуватися виключно дворянами (ст. 1483, 1484), та земель селян, щодо речових прав на які встановлювалась низка обмежень в їх здійсненні (ст. 1218 – 1231).

В контексті речових прав («вотчинних прав») Проект ЦУ встановлював принцип їх безповоротності. Суть якого полягала в тому, що право власності або інше речове право, набуте, щодо нерухомого майна, від особи, яка була записана у відповідній реєстраційній книзі («вотчинній книжці») власником цього майна (ст. 746), а щодо рухомого майна – від володільця (ст. 751), зали-

шається в силі, навіть якщо в подальшому судом буде прийнято рішення, що вказане право не належало тому, хто його відчужив. В одиничних випадках принцип безповоротності застосовувався і в Зводі законів цивільних (ст. 1301), але Проект ЦУ надав йому статус загального. Розширення принципу безповоротності було необхідним для зміцнення речових прав, нестабільність яких визнавалася одним із головних недоліків діючих на той час норм права [Помилка! Джерело посилання не знайдено., с. 593]. Зрозуміло, що принцип безповоротності речових прав значно обмежує можливості захисту неволодіючого власника, а тому не міг бути абсолютним. Таким чином вказаний принцип не застосовувався: 1) якщо річ була набута безоплатно; 2) якщо набувач, під час набуття права, діяв недобросовісно, знаючи, що майно не належить особі, яка відчужує відповідне право (ст. 747, 752).

Зазнало видозміни саме поняття «права власності». Зокрема, Проект ЦУ, на відміну від Зводу законів цивільних, не розкриває право власності через суму правомочностей його змісту та правових титулів його виникнення. Натомість, право власності розуміється як «право полного и исключительного господства лица над имуществом, насколько это право не ограничено законом и правами других лиц» (ст. 755). Пояснювалось це тим, що, по-перше, що сповна перелічити всі права, які належать власнику, неможливо; по-друге, якщо визнати право власності не самостійним правом, а лише сумою вказаних в законі окремих правомочностей власника, то слід було б заперечувати існування власності в тих випадках, коли яка-небудь із цих правомочностей, в силу тієї чи іншої підстави, не належить власнику. У той же час навіть якщо звести право власності до *nudum jus*, то і в такому випадку воно залишиться тим же правом власності, а не перетвориться в яке-небудь інше право [Помилка! Джерело посилання не знайдено., с. 607].

Регулювання Проектом ЦУ речових прав на чуже майно було натхненно прагненням упорядкувати цю систему і по можливості звільнити земельну власність від зайвих обмежень. Досягненню цієї мети служить встановлений Проектом ЦУ закритий перелік речових обтяжень. Власне перелік вотчинних прав в чужому

майні спирається на вітчизняну традицію [2, с. 128]. Стаття 917 відносить до них спадкове оброчне володіння, право на розробку надр землі, вигодоволодіння, сервітути і вотчинні видачі. Значення такого переліку полягає в тому, що крім вказаних прав не може бути встановлено жодних інших речових прав на чуже майно, тобто діє правило, відповідно до якого може бути встановлено лише таке обмежене речове право, яке допускається законом.

Новели спадкового право охоплюють як загальні положення, так і види та порядок здійснення спадкування. Так, майже нерозвинутий за Зводом законів цивільних інститут усунення від спадкування набув в Проекті ЦУ детального регламентування. Так, відповідно до ст. усувались від спадкування особи, які 1) умисно позбавили спадкодавця життя, або заподіяли йому таке ушкодження здоров'я, внаслідок якого він до самої своєї смерті не мав можливості зробити або відмінити заповіт; 2) спонукали спадкодавця, за допомогою примусу або обману, до вчинення або відміни заповіти, що перешкодили спадкодавцеві, за допомогою примусу або обману, вчинити або відмінити заповіт, або ж що приховали або знищили заповіт спадкодавця, складений на користь інших осіб, а так само підробили або переробили заповіт. Також проектом встановлювався принцип рівності спадкових прав чоловіка та жінки (ст. 1356), що мало скасувати історично обумовлені особливості спадкових прав жінок, таких як недопущення одночасного спадкування чоловіків і жінок за боковими лініями та встановлення для жінок меншої частки спадщини при одночасному спадкуванні з чоловіками [Помилка! Джерело посилання не знайдено., с. 9].

Спадкування за законом здійснювалось в порядку черговості відповідно до встановлених п'яти розрядів: перший розряд складають сини і дочки спадкодавця і їх низхідні родичі; другий розряд – батько і мати спадкодавця і їх низхідні родичі; третій розряд – діди і бабки і їх низхідні; четвертий розряд – прадіди і прабабки і їх низхідні родичі; п'ятий розряд – прапрадіди і прапрабабки і їх низхідні (ст. 1357). Таким чином вводились такі новели: зрівнювались права спадкування родичів по матері та родичів по бать-

ку; батьки спадкодавця включалися до спадкоємців по закону; не входили в число спадкоємців за законом родичі п'ятого ступеню спорідненості по прямій висхідній лінії та їх низхідні родичі.

У проекті було здійснено спробу змінити критерії свободи заповіту – усунуто диференціацію на родові і набуте майно і введено норми про обов'язкову частку в спадщині. Проект встановлював конкретних суб'єктів обов'язкової частки, її розмір, умови застосування, а також передбачав можливість заповідача позбавити спадкоємців обов'язкової частки.

Серед достоїнств Проекту ЦУ в контексті вчинення заповіту слід відмітити новий спрощений механізм – власноручний домашній заповіт, для здійснення якого не була потрібна участь свідків (ст. 1398). Відповідні положення можна вважати прообразом секретного заповіту [10, с. 25]. Також Проект ЦУ розширив можливість оскарження заповіту, надавши її не тільки спадкоємцям за законом, але й будь-якій заінтересованій особі у випадку вчинення заповідального розпорядження під впливом насильства, обману або помилки щодо спадкового майна чи особи спадкоємця (ст. 1385). Достатньо повно Проект ЦУ регулював питання виконання заповітів (ст. 1435 –1459). Новелами проекту в цій частині були: чітке визначення меж розпорядження спадковим майном з боку виконавця заповіту, закріплення права душоприказника відмовитися від покладених обов'язків, механізм його відповідальності, а також порядок спільних дій декількох душоприказників.

Суттєвих змін зазнало також і зобов'язальне право. Зокрема, були виокремлені загальні положення зобов'язального права, які охоплювали: поняття та підстави виникнення зобов'язань; загальні положення про договір; виконання зобов'язань; заміну сторони у зобов'язанні; припинення зобов'язань; множинність сторін у зобов'язанні. Що, безумовно, сприяло більш чіткому відмежуванню зобов'язальних від інших майнових, насамперед речових, правовідносин. Загальною, хоча не єдиною, підставою виникнення зобов'язання вважався договір. При чому Проект ЦУ вводив норму про дійсність непоіменованих договорів, тобто договорів,

«не подходящий ни под один из предусмотренных в законе договоров» (ст. 1570).

Значна увага приділялась в Проекті ЦУ питанням виконання зобов'язань. Зокрема вводилась норма, яка регулювала зустрічне виконання зобов'язань (ст. 1610). При цьому кожній стороні в двосторонньому договорі надавалась можливість відмовитись від виконання зобов'язання, якщо інша сторона не виконає покладеного на неї зобов'язання, за винятком випадків, коли таке невиконання має місце лише в незначній частині. Способи забезпечення виконання зобов'язань ще не були об'єднані в один структурний підрозділ. Так, право застави, розглядався розробниками як окремий вид речових прав поряд з правом власності та правами на чуже майно (ст. 740), в силу чого, заставі та закладу присвячено розділ V книги третьої Речове право. Натомість норми про завдаток та неустойку, а також право на притримання розміщення вже в книзі п'ятій – Зобов'язальне право – в межах розділу I – Зобов'язання загалом (відповідно в главі II, яка стосується договорів, та главі III, присвяченій загальним положенням про виконання зобов'язань). У той же час для регулювання відносин з поруки виділено окрему главу XXIV вже розділу II цієї ж книги – Зобов'язання з договорів. Серед основних новел способів забезпечення виконання зобов'язань слід назвати такі: чітке розмежування завдатку та відступного (ст. 1597); закріплення альтернативної неустойки як загального правила (ст. 1605); спрощення формальних вимог до передачі вимоги, забезпеченої заставою (ст. 1085, 1086) тощо.

Важливим нововведенням слід вважати виділення в окремий розділ зобов'язань, які виникають не із договорів (розділ III книги п'ятої). Проект ЦУ до таких зобов'язань відносив: публічну обіцянку винагороди (глава I); ведення чужих справ без доручення (глава II); повернення безпідставно набутого (глава III); відшкодування шкоди, завданої недозволеними діями (глава IV).

На основі проведеного дослідження приходимо до таких висновків. По-перше, за Проектом ЦУ передбачалась значна новелізація цивільно-правового регулювання, як на рівні загальних

засад цивільного законодавства та його системи, так і щодо переважної більшості його інститутів. По-друге, Проект ЦУ, на жаль, не був позбавлений застарілих норм, які суперечили принципу юридичної рівності та встановлювали надлишкові обмеження для цивільного обороту. Попри те, що Проект ЦУ не набув чинності, його значення не обмежується визначенням рівня розвитку цивілістичної науки та законодавчої техніки відповідного періоду, але й охоплює вплив на подальші, в тому числі останні кодифікації цивільного законодавства в країнах, що входили до складу Російської Імперії, зокрема і України. Що, в свою чергу, потребує подальших наукових досліджень.

1. *Прибавление к проекту Гражданского Уложения [Текст] : введ. к сост. Высочайше учрежд. ред. комиссией проекта Гражд. Уложения и крат. объяснения изменений, последовавших в тексте статей при сводке пяти книг проекта Гражд. Уложения. — СПб. : Гос. тип., 1906. — 84 с.*
2. *Синайский В. И. Необходимо ли нам спешить с изданием гражданского уложения и можем ли мы создать его в настоящее время? [Текст] / Синайский В. И. — Варшава : Тип. Варшавского Ученого Округа, 1911. — 29 с.*
3. *Слыщенков В. А. Проект Гражданского уложения 1905 г. и его место в истории русского права [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук / В. А. Слыщенков. — М., 2003. — 204 с.*
4. *Летяев В. А. Рецепция римского права в России XIX – начала XX в. (историко-правовой аспект) [Текст] : автореф. дис. ... канд. д-ра наук / В. А. Летяев. — Саратов, 2001. — 44 с.*
5. *Лотфуллин Р. К. Юридические фикции в гражданском праве [Текст] : автореф. дис. ... канд. д-ра наук / Лотфуллин Р. К. — Москва, 2008. — 30 с.*
6. *Гражданское Уложение [Текст] : проект высоч. учрежд. ред. Комиссии по составлению Гражданского Уложения. [С объясн., извл. из Трудов ред. Ком.] / А. Л. Саатчиан; под ред. И. М. Тютрюмова, обер-прокурора 2-го Деп. Правит. Сената, сост. : А. Л. Саатчиан. — СПб. : Законоведение, 1910. — Т. 1. — СПб. : Законоведение, 1910. — 1215 с.*
7. *Тараборин Р. С. Систематизация гражданского законодательства Российской Империи (первая половина XIX века) [Текст] : автореф.*

дис. ... канд. юрид. наук / Р. С. Тараборин. — Екатеринбург, 2002. — 24 с.

8. Гуляев А. М. Единство гражданского права и проект гражданского уложения. [Текст] / Гуляев А. М. — Киев : 1903, Б. г. — 143 с.
9. Гражданское Уложение [Текст] : проект высоч. учрежд. ред. Комиссии по составлению Гражданского Уложения. [С объясн., извл. из Трудов ред. Ком.] / А. Л. Саатчиан; под ред. И. М. Тютрюмова, обер-прокурора 2-го Деп. Правит. Сената, сост.: А. Л. Саатчиан. — СПб. : Законоведение, 1910. — Т. 2. — СПб. : Законоведение, 1910. — 1362 с.
10. Смирнов С. А. Развитие института наследования по завещанию в Российской Империи в 1835-1917 гг. [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / С. А. Смирнов ; Московская гос. юрид. акад. им. О. Е. Кутафина. — М., 2012. — 37 с.

Блажівська О.Є. Історико-правові новели проекту Цивільного уложення Російської Імперії

Стаття присвячена дослідженню новел проекту Цивільного уложення Російської Імперії. Визначені передумови новелізації цивільного законодавства. Проаналізовані основні новели речового, зобов'язального та спадкового права.

Ключові слова: Проект цивільного уложення Російської Імперії, кодифікація законодавства, новели цивільного права

Блажівська О.Е. Историко-правовые новеллы Проекта гражданского уложения Российской империи

Статья посвящена исследованию новелл Проекта гражданского уложения Российской империи. Определены предпосылки новеллизации гражданского законодательства. Проанализировано основные новеллы вещного, обязательного и наследственного права.

Ключевые слова: Проект гражданского уложения Российской империи, кодификация права, новеллы гражданского права.

Blazhivska O. Ye. Historical and Legal Novels of the Draft of Civil Code of the Russian Empire

Article deals with research the novels of the draft Civil Code of the Russian Empire. The precondition of novelization civil law. The main novels of property law, law of obligation and inheritance law are analyzed.

Key words: The draft of Civil Code of the Russian Empire, Codification, novels of civil legislation